ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
при Міністерстві закордонних справ України

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

ВИПУСК 7

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ПРАКТИКА

Засновано у 1998 р.

м. Київ · 2002

ЗМІСТ

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Зленко А.М.	Виступ Міністра закордонних справ України перед студентами Інституту міжнародних відносин та слухачами Дипломатичної академії в День Української дипломатії (21 грудня 2001 р.)	4
Білоусов М.М.	Закордонні відносини України та її державність: своєрідний зв'язок	12
Гуменюк Б.І., Полторацький О.С.	НАТО і проблеми національної безпеки України	21
Гондюл В.П.	Моделі відображення станів держави при аналізі міжнародних відносин	37
Тупчієнко Л.С.	Політична опозиція як атрибут демократії	47
Кірсенко М.В.	Вибори і вибір України: розрахунки і прорахунки	55
Глебов В.В., Сєров Д.І.	Про деякі аспекти південного напрямку зовнішньої політики України: оцінки та перспективи	62
Гуменюк А.Г.	Форми і методи діяльності СООНО по припиненню кровопролиття в Боснії та Герцеговині	69
Боєцький Т.Ф.	Принципи зовнішньополітичної діяльності держав-партнерів "ПЗМ" крізь еволюцію ОПМ	84
Галака С.П.	Проблема компенсації Україні вартості ядерних боєголовок, розміщених на її території	91
Сьомик Т.В.	Механізми міжнародного контролю за незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин	96
Кириченко В.П., Тумасов І.Ю.	Особливості виборчого законодавства і виборчих процесів у країнах Латинської Америки і Карибського басейну	109
Скороход Л.І.	Арабський світ: ідеологія, напрямки та проблеми регіональної інтеграції	128
Іваницький Р.В.	Федералізація Європейського Союзу: прогнози та оцінки сучасних європейських політиків	141
Старостенко Г.В.	Німецьке бачення нового європейського порядку та Україна в ньому	154
Двойних К.Є.	Психологічні особливості інтеграції України до ЄС	162
Свиридюк О.І.	Україна і Польща: проблеми забезпечення підтримки суспільством курсу на європейську інтеграцію	169
Ткач Д.І.	Процес інтеграції Угорщини до Європейського Союзу	176
Самойлова Л.І.	Особливості вступу країн Балтії до Європейського Союзу	186
Костенко Г.Ф.	Наше суспільство втратило почуття небезпеки або чи потрібна Україні федерація?	198

УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ: ДЕСЯТЬ РОКІВ ДОСВІДУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Кочубей Ю.М.	Україна і проблеми Близького та Середнього Сходу	206
Лещенко Л.О.	Політична взаємодія України й КНР - погляд у XXI століття	210
Зарецька Т.І.	Україна і Польща - стратегічне партнерство	214
Віднянський С.В., Сергієнко Т.С.	Українсько-словацькі відносини: здобутки і перспективи	221
Мартинов А.Ю.	Українсько-німецькі відносини на межі XXI століття: попередні підсумки і перспективи	229
Химинець В.В.	Українсько-австрійські відносини крізь призму санкцій країн ЄС проти Австрії	243

Джиджора В.Г. Україна та Іран: десять років дипломатичних відносин 249
Саблук В.В. Європейський побратимський рух: перспектива для українсько-італійських відносин 256
Гамоцький В.С. Українські інтереси у співробітництві з Італією (до ювілею українсько-італійських відносин) 262

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ І ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

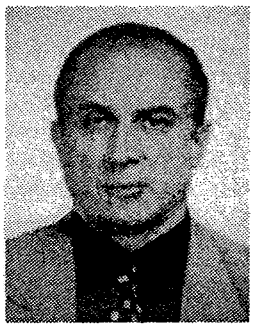
Мартиненко П.Ф. Україна і конституційне право на працю в порівняльній перспективі 268
Мережко О.О. Джерело обов'язкової сили міжнародного договору і принцип pacta sunt servanda 280
Ларченков О.С. Пряма дія директив як найважливіший принцип взаємодії національного права і права Європейського Союзу 286
Огнівець І.В. Особливості становлення інституту громадянства в нових незалежних державах після розпаду СРСР 293
Гіренко О.Т. Право державної власності як основа участі держави в цивільних правовідносинах 302
Муравйов В.І. Екстратериторіальна дія права Євросоюзу і законодавство України 309

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ, ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Подаляк Н.Г. "Балтійське питання" в Європейській політиці XVI-XVII століття і занепад Ганзи 330
Ціватий В.Г. Зовнішня політика Франції кінця XV - початку XVI століття: інституалізація, типологія, особливості 342
Дятлов В.О. Реформація XVI століття у Німеччині: між універсалізмом і націоналізмом 356
Дьомін О.Б. На шляху до Британської Імперії: англійська дипломатія в 1603-1609 рр. 365
Мицик Ю.А. Про дискусію навколо терміну "Україна" в польсько-турецьких переговорах 1677-1678 рр. 375
Дучак Г.О. "Відвідайте Україну, бо це є Європа" (хронограф українсько-австрійських культурних відносин) 380
Потульницький В.А. Польська історіософія в другій половині XIX - першій третині XX століття: досвід і проблеми 386
Сікач І.В. Вплив подій 1919 року на формування політико-правових поглядів Богдана Кістяківського 393
Сбітнєва Н.В. До питання про латино-американський варіант пост-колоніального відродження 401
Бажан О.Г. Соціально-політичні кризи в Східній Європі в контексті внутрішньополітичних процесів в Україні у другій половині 1950-х - 80-ті роки 412
Скороход Ю.С. Пошук механізмів урегулювання ліванського конфлікту в межах системи міжарабських відносин в середині 1970-х років 422
Бугай А.А. Інноваційний потенціал - вагомий чинник утвердження державності України 433
Балабушевич Т.А. Витоки тероризму у Центрально-Східній Європі (історична ретроспектива) 443
Гнатовський М.М. Становлення та розвиток ідеї Європи як політико-правової спільноти 449

ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор

Дипломатична академія України при МЗС України

ПОЛТОРАЦЬКИЙ О.С.,
аспірант

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАТО І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів – європейського і євразійського – було і є одним з важливих чинників у визначенні її ролі в процесі створення системи загальноєвропейської безпеки. Як зазначає в цьому контексті відомий український учений, фахівець з питань геополітики, професор В.А.Дергачов, "...рубіжна біполярність України знаходить свій прояв у наявності на території країни географічного центру в Карпатах і євразійського геополітичного полюсу в Криму"[1]. Щодо архітектури загальноєвропейської безпеки, Україна, будучи за географічними ознаками центрально-східноєвропейською країною,покликана самою природою грати роль з'єднуючої ланки між Сходом і Заходом[2].

Особливість положення і позиції України полягає передусім в тому, що Україна в контексті розширення НАТО знаходиться в унікальній геополітичній ситуації. На її західних кордонах розташовані члени розширеного НАТО, на східних кордонах – Росія, позиція якої стосовно розширення НАТО дещо відрізняється від позиції держав Центральної та Східної Європи. Саме тому в багатьох міжнародних документах, в тому числі прийнятих в рамках НАТО та інших європейських структур, Україна визнається "ключовою країною для європейської безпеки". Як підкреслив Генеральний секретар НАТО Джордж Робертсон під час свого перебування в Києві в січні 2000 року, "геостратегічна важливість України робить її стрижнем системи безпеки в Європі"[3].

Україна є єдиною в світі, крім Росії, країною, якій у новій Стратегічній концепції НАТО присвячено окрему статтю. Суверенітет та незалежність України, її територіальна цілісність, демократичний розвиток, економічна стабільність, статус без'ядерної держави, принцип недоторканості кордонів були визнані країнами-членами НАТО ключовими чинниками стабільності та безпеки у Центральній, Східній Європі та на континенті в цілому[4].

Оскільки Україна стратегічну перспективу своєї національної безпеки пов'язує із входженням у загальноєвропейську систему безпеки, саме тому для неї є дуже важливим розвивати стосунки з НАТО як найбільш дієздатною складовою цієї системи. Адже вже зрозуміло,що Організація Північноатлантичного Договору залишається основою структури системи безпеки, що формується. Як невід'ємна складова частина Європи, Україна, на думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Раді Національної безпеки і оборони України, має поступово рухатися в напрямі розвитку діалогу і партнерства з НАТО[5].

Відносини України з НАТО почали розвиватися невдовзі по отриманні країною незалежності. У 1992 році Україна приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва після її створення в грудні 1991 року (РПАС) і залишалася активною учасницею протягом усієї історії існування цього органу, а також була серед засновників Ради Євроатлантичного партнерства, яка замінила РПАС у травні 1997 року[6].

8 лютого 1994 року Україна, оцінивши ініційовану НАТО програму "Партнерство заради миру" (ПЗМ) як важливий елемент загальної структури європейської стабільності і безпеки, що спрямована на подальший розвиток і практичне поглиблення стосунків Альянсу з країнами-членами РПАС, а також іншими зацікавленими країнами ОБСЄ в галузі оборони, військового співробітництва та миротвор-

чих операцій, першою з країн СНД підписала Рамковий документ ПЗМ, а 25 травня передала керівництву НАТО свій Презентаційний документ з приводу власної участі у програмі ПЗМ. Документ визначив політичні цілі участі України у Партнерстві, заходи, які планувалося здійснити для їх досягнення, а також сили і засоби, що виділяються Україною для участі у ПЗМ. Вперше Україна взяла участь у спільних навчаннях в рамках програми "Партнерство заради миру" 9-18 вересня 1994 року під назвою "Міст співробітництва-94"[7].

У березні 1994 року започаткувалися безпосередні консультації України з НАТО за формулою "16+1", а в 1995 році була складена перша Індивідуальна програма партнерства (ІПП-95) між Києвом і Брюсселем, розрахована на 1996-1998 роки. Спільна заява обох сторін від 14 вересня 1995 р., що була офіційно схвалена на спеціальному засіданні Північно-Атлантичної Ради НАТО, задекларувала наявність "розширених і поглиблених" відносин між ними, які наприкінці 1996 року піднялися до рівня "особливих та ефективних", заклавши основу для проведення 20 березня 1997 року офіційних двосторонніх переговорів щодо формалізації особливого партнерства між Україною і НАТО.

В.С.Огризко, на той час начальник Головного управління з питань зовнішньої політики адміністрації Президента України, сформулював офіційну українську позицію по відношенню до НАТО наступним чином: Україна розглядає розширення НАТО як природний процес нової системи безпеки в Європі[8]. Доктор політичних наук, провідний експерт в галузі воєнної політики Українського Центру політичних досліджень Г.Перепелиця вважає, що розширення НАТО на Схід з метою забезпечення стабільності відповідає основним стратегічним інтересам України, які можна визначити наступними положеннями:

- інтеграція в європейські економічні та політичні структури, а також структури безпеки;співробітництво з НАТО сприяє цьому процесу;
- отримання надійних міжнародних гарантій безпеки за допомогою НАТО:
- нормалізація стосунків з Росією шляхом підвищення авторитету України в європейських структурах за підтримки і сприяння НАТО[9].

Оскільки при розширенні НАТО шляхом забезпечення стабільності пріоритетними стають політичні інтереси, то критеріями вступу до Альянсу будуть: мирне розв'язання конфліктів, відсутність територіальних претензій до своїх сусідів, цивільний контроль над збройними силами, дотримання прав національних меншин і прав людини, демократичний розвиток. Дотримання цих вимог країнами Центральної Європи – претендентами на членство в НАТО призведе до зміцнення стабільності і безпеки на західних кордонах України.

Розуміння складності ситуації, в якій опинилася Україна, а також спільності інтересів з НАТО привело керівництво і України і НАТО до вибору еволюційного шляху приєднання України до євроатлантичних структур безпеки. Суть цього шляху полягає в формулі "особливих" стосунків між НАТО і Україною. Стратегічною метою таких відносин є повномасштабна участь України в розбудові нової архітектури європейської безпеки. Такий шлях, до речі, був визначений ще в грудні 1994 року на Будапештській зустрічі НБСЄ на вищому рівні, де була прийнята компромісна формула: держави-учасники зможуть стати учасниками союзних договорів лише в міру їх еволюції, тобто за умови трансформації НАТО з воєнно-політичного угрупування в структуру забезпечення миру і безпеки[10].

Сьогодні НАТО, на думку О.М.Гончаренка, доктора історичних наук, професора, завідувача відділом Національного інституту стратегічних досліджень, дедалі більшою мірою набуває рис системи колективної безпеки. Вона об'єктивно стає головним елементом майбутньої загальноєвропейської системи безпеки. І підписання Хартії між Україною і НАТО стало важливим кроком в цьому напрямі[11].

Виведення відносин України з Альянсом на траєкторію особливого партнерства було забезпечене завдяки Хартії Україна-НАТО, підписаної в Мадриді в липні 1997 року. Хартія про особливе партнерство як основоположний документ взаємовідносин Україна-НАТО заклало правову основу цього співробітництва[12].

За цим документом:

- Україна визнана країною Центрально-Східної Європи;
- наша країна та НАТО визнають діяльність Альянсу такою, що спрямована на зміцнення стабільності безпеки держав у Європі;
- Україна підтверджує свою рішучість продовжувати військову реформу, зміцнювати демократичний і громадський контроль над Збройними Силами;
- визнаються сфери консультацій і співробітництва між Україною і Північноатлантичним союзом, зокрема : питання політики безпеки і запобігання конфліктам, політичні і оборонні аспекти нерозповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї, контроль за озброєнням та роззброєнням тощо;
- союзники підтримують суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, статус без'ядерної держави.

Хартія визначає принципи співробітництва України з НАТО, метою якого є зміцнення стабільності, збереження миру і посилення безпеки в Європі. Щодо гарантій безпеки, то крім міжнародних га-

рантій забезпечення територіальної цілісності, суверенітету та недоторканості кордонів, зафіксованих у даному документі, найважливішими для України є підтримка з боку НАТО демократичного та економічного розвитку України, а також право України звертатися до НАТО за допомогою і підтримкою у випадку, якщо її політична незалежність та безпека опиняться під загрозою[13].

Оцінюючи роль Хартії про особливе партнерство та її вплив на майбутні зовнішньополітичні перспективи України слід акцентувати на таких моментах :

- якщо відносини між НАТО і Росією не набудуть конфронтаційного забарвлення, а стан економічного та політичного розвитку України продовжуватиме залишатися невтішним і подальше зближення між НАТО і Україною уповільниться, Хартія дозволить на певний час зберегти лояльні відносини досить високого рівня між Альянсом і Україною, уникнувши їх розгортання з ситуативних причин чи міркувань;
- Хартія зможе відіграти для України важливу позитивну роль як перехідний механізм і виконати функції сприяння військовій реформі та полегшення військово-технічної адаптації до підвищення рівня співпраці з Альянсом;
- Хартія передбачає постійно діючий механізм консультацій, який за певних обставин (в разі виникнення загрози та через збіг інтересів) може бути використаний для ухвалення рішень про політичну підтримку, економічну та військову допомогу;
- масштаби цієї підтримки, залежно від характеру загрози і зовнішніх обставин, можуть, у разі збігу інтересів сторін і тотожності загроз, наближатися до рівня союзницьких зобов'язань;
- Хартія містить перелік форм взаємодії, окреслює перспективні сфери співпраці, уточнює її окремі завдання;
- обумовлена готовність НАТО адаптуватися до нових реалій у Європі та враховувати позицію країн-партнерів, зокрема України, в процесі розширення Альянсу;
- Хартія визнає Україну "невід'ємною частиною субрегіону Центрально-Східної Європи".

Стосовно можливих вад Хартії Україна-НАТО, найчастіше експерти висловлювали такі зауваження:

- ініціатива в тлумаченні змісту Хартії належатиме керівництву Альянсу;
- набуття Україною статусу партнера НАТО не відкриває прямого шляху до системи колективної оборони Альянсу, хоча його втілення може дозволити відпрацювати достатньо високий

рівень співробітництва, необхідний для ініціювання переговорів про розширення співпраці;

- внаслідок його винятковості, статус особливого партнера може до певної міри стримувати залучення країни до субрегіональних форм військово-політичної співпраці, в яких беруть участь держави, що офіційно висловили прагнення дістати членство в Альянсі[14].

Водночас у Хартії відсутні будь-які положення дискримінаційного характеру, які могли б послужити приводом для обмеження участі України в заходах РЄАП та "розширеної і поглибленої" ПЗМ.

В середньостроковому плані (5-15 років) для України прийнято орієнтацію на досягнення розширеного партнерського статусу, а згодом і повного членства в європейських військових і військово-політичних структурах, таких як НАТО, що є переважно засобом гарантування зовнішньої та внутрішньої безпеки шляхом не стільки поліпшення обороноздатності, скільки забезпечення стабільності і демократичного устрою та економічного розвитку.

В грудні 1997 року Указом Президента України заснована Місія України при НАТО. Обидві сторони ініціювали створення Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань військової реформи.

Для координації та подальшого розвитку особливого партнерства між Україною і НАТО було створено спеціальний орган – Комісію Україна-НАТО на рівні послів.

Принципи відносин особливого партнерства, механізм їх втілення, а також сфери співробітництва між Києвом і Брюсселем, визначені в Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, безпосередньо стосуються військової сфери України. Зокрема, відзначено, що країни-члени НАТО продовжуватимуть підтримувати без'ядерний статус України, вбачаючи у цьому один із ключових факторів стабільності та безпеки у регіоні ЦСЄ та на континенті. Країни-члени НАТО підтримали також гарантії безпеки, які отримала Україна від усіх п'яти ядерних держав-учасниць ДНЯЗ як без'ядерна держава-учасниця цього Договору. Сторони підтвердили своє зобов'язання повною мірою розвивати РЄАП та розширену ПЗМ, що передбачає участь України в операціях, в тому числі і миротворчих, під егідою Ради Безпеки ООН або ОБСЄ, а також участь України у складі Об'єднаних загальновійськових тактичних сил (ОЗТС), на початковому етапі таких операцій[13].

Визначені і форми реалізації співробітництва, сфери та механізми проведення консультацій з питань запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та проведення гуманітарних операцій. Україна і НАТО засвідчили по-

дальшу готовність співпрацювати у сфері контролю над озброєнням та роззброєнням, включаючи питання, що стосуються Договору про ЗЗСЄ, Договору про відкрите небо та заходів зміцнення довіри і безпеки за Віденським документом 1994 року. Предметом подальшого розвитку взаємного діалогу між Києвом і Брюсселем став експорт озброєнь та передача відповідних технологій.

Значна частина політиків України, насамперед представники виконавчої гілки влади, вважає позитивними наступні військово-політичні наслідки підписання Хартії[15]:

- НАТО визнала і підтримала стратегічний курс України на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Україна вперше визнана невід'ємною складовою частиною Центрально-Східної Європи;
- Хартією Україна-НАТО і Актом Росія-НАТО створені політичні передумови безконфліктного розширення Альянсу за рахунок приєднання до нього у 1999 році Польщі, Угорщини та Чехії, що є додатковим аргументом для розбудови принципово нової системи безпеки в Європі;
- Зменшена загроза нового розподілу Європи на сфери впливу та перебування України у "буферній зоні" між Заходом і Сходом;
- Україна отримала додаткові стимули для практичного реформування власних Збройних Сил у відповідності із західними зразками на основі принципів демократичного контролю над їх діяльністю.

"Хартія для нас є тим інструментом, який підсилює наші можливості або відкриває нові", – підсумовується в доповіді Управління політичного аналізу і планування МЗС України[16].

Практичне співробітництво України з НАТО здійснюється на основі передбачених Хартією про особливе партнерство між Україною і НАТО Робочих планів імплементації Хартії, а також Індивідуальної програми партнерства України з НАТО. Сьогодні Індивідуальна програма партнерства між Україною і НАТО в рамках ПЗМ та більш широкий план співробітництва налічують понад 100 практичних завдань. Двосторонні оборонні програми містять ще більше завдань (лише британо-українська програма – понад 70)[17].

Таким чином, стосунки України з Альянсом, налагодження та подальша оптимізація яких тривала протягом 1990-х років, поступово вийшли на рівень одночасної взаємодії сторін у трьох взаємопов'язаних площинах:

- багатосторонній форум для консультацій і співробітництва з політичних питань та питань безпеки, яким є РЄАП;

- спеціалізоване колективне партнерство в сфері оборони, військового співробітництва та операцій по підтриманню миру – поглибленої ПЗМ, яка з травня 1997 року здійснюється під егідою РЄАП;
- безпосередні відносини Україна-НАТО в формі особливого партнерства, регламентованого Хартією Україна-НАТО.

Слід зазначити, що розвиток взаємовідносин України і НАТО послідовно набував і внутрішньодержавного значення: "Розвиваючи відносини з НАТО, Україна виходить з того, що налагодження широкого співробітництва з Альянсом сприятиме проведенню нашою країною військової реформи за загальновизнаними стандартами, у тому числі з метою встановлення ефективного цивільного контролю над збройними силами, досягнення їх сумісності з арміями інших європейських держав"[18]. А тому, враховуючи необхідність вирішення сукупності як внутрішньо- так і зовнішньополітичних проблем двостороннього співробітництва, Указом Президента України в листопаді 1998 року була затверджена "Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору на період до 2001 року", основною метою якої є виконання положень Хартії про особливе партнерство.

В Програмі знайшли відображення підходи України до усього комплексу взаємин в політичній і воєнній сферах з НАТО. Йшлося про цивільне планування при надзвичайних ситуаціях, спільну боротьбу з розповсюдженням ядерних технологій, спільні програми з інформаційних технологій, охорони довкілля, співробітництва в галузі науки, використання космічного простору. Велика увага приділялася вдосконаленню цивільно-військових відносин, військово-технічному співробітництву, зокрема, питанням оборонного планування та конверсії оборонної промисловості, військової підготовки та навчання. Активно працює Спільна робоча група з питань військової реформи. Україна і НАТО разом працюють над вдосконаленням цивільно-військових відносин в державі, програм, що стосуються широкого кола питань. Можна констатувати, що сьогодні співробітництво з НАТО спрямоване на підтримання тих галузей, які визначають подальше існування України як незалежної високорозвинутої держави.

Провідний науковий співробітник Центру досліджень конфліктів (Велика Британія) Джей Шерр вважає, що зараз існує законодавча база для більш глибокої, краще організованої співпраці[17]. Першу значну перешкоду було усунено, коли Верховна Рада України в березні 2000 року ратифікувала Угоду про статус військ. Це дозволяє військам НАТО тренуватись в Україні на підставі домовленостей та запрошень і, найголовніше, без візових та митних формальностей,

які заважали попереднім навчанням. Першими великими навчаннями, на які позитивно вплинули ці домовленості, стали навчання "Cooperative Partner" (18-30 червня 2000 р.) за участю понад 4000 військово-службовців з країн НАТО та держав-партнерів.

Друга перешкода, продовжує Дж. Шерр, зникла, коли Верховна Рада України дала згоду на розгортання української частини українсько-польського батальйону в польській зоні американського сектору в Косово. Хоча ці сили готувались разом протягом трьох років, батальйон досі не мав юридичного статусу в Україні. Навіть зараз український підрозділ (256 з 800 військовослужбовців) у Косово розглядається як окремий національний контингент[17].

На спільній прес-конференції, що відбулася в МЗС України 27 січня 2000 року, серед найуспішніших сфер співробітництва НАТО-Україна Генеральний секретар Альянсу Дж.Робертсон назвав оборонну реформу і перепідготовку українських представників, допомогу НАТО у надзвичайних ситуаціях, зокрема під час повені на Закарпатті[19].

Основною сферою співробітництва між Україною і НАТО є спільна участь в міжнародній ініціативі встановлення миру на Балканах. Україна зробила вагомий внесок щодо поліпшення ситуації в регіоні, виступаючи за мирне врегулювання конфліктів, без застосування сили. Військові підрозділи України брали участь в діях сил стабілізації (СФОР) у Боснії та Герцеговині, а тепер виділяючи підрозділи до складу миротворчої місії в Косово, діючої за мандатом ООН (КФОР). До складу сил КФОР загальною чисельністю 44000 осіб входять не лише військовослужбовці країн НАТО. Серед двадцяти інших країн – не членів НАТО – Україна виділила до складу КФОР свої підрозділи: 37-му механізовану роту та 14-й вертолітний загін – загалом 244 військовослужбовця[20].

Сили КФОР патрулюють уразливі ділянки, захищають ізольовані будівлі, охороняють майно громадян і тим самим виконують життєво необхідну роботу – гарантують безпеку кожного мешканця Косово незалежно від його етнічної, релігійної та культурної належності. На виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 сили КФОР продовжуватимуть працювати спільно з Місією ООН в Косово.

Альянс і Україна відпрацювали особливе партнерство, що охоплює широке коло питань співробітництва, безпосередньо пов'язаних з проблемами безпеки. В перспективі, як зазначено в заяві після засідання Комісії Україна-НАТО 15 грудня 1999 року в Брюсселі та 1 березня 2000 року в Києві, особлива увага приділятиметься військово-політичній співпраці, питанням оборонної реформи, озброєнь і стандартизації, економічним і екологічним аспектам заходів, пов'язаних з обороною, науково-технічній сфері та цивільному плануванню на випадок надзвичайних ситуацій[21].

Таким чином, можна підсумувати, що взаємини НАТО з Україною сьогодні вийшли за рамки двосторонніх зв'язків і перетворилися на важливий елемент євроатлантичної системи міжнародних відносин. Співробітництво з НАТО здійснюється в руслі стратегічного курсу інтеграції України у європейські і євроатлантичні структури, спрямованого на забезпечення участі країни у загальноєвропейській структурі безпеки та зміцнення її національної безпеки через налагодження партнерства з Альянсом.

27 січня 2001 року Указом Президента України № 58/2001 затверджена Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001-2004 роки, що є логічним продовженням попередньої і має на меті забезпечити максимально повне та якісне виконання Хартії[22].

Програма ставить за мету:

- визначити пріоритетні напрями співробітництва з НАТО на період до 2004 року;
- поглибити співробітництво України з НАТО в рамках Хартії, РЄАП та Програми ПЗМ з тим, щоб вивести його на якісно новий рівень відносин особливого партнерства;
- розширити двостороннє співробітництво України з державами-членами НАТО та державами-партнерами;
- удосконалити механізми співробітництва з НАТО, а також координації та контролю за його здійсненням;
- стати основою для формування щорічного Робочого плану імплементації Хартії, Індивідуальної програми партнерства (ІПП) та інструментом, що забезпечує їх виконання;
- досягти цілей партнерства, визначених Україною в процесі планування та оцінки сил (ППОС) у рамках ПЗМ;
- забезпечити поглиблення зв"язків центральних органів виконавчої влади України, що беруть участь у реалізації Хартії, з відповідними структурами НАТО;
- сприяти ефективному використанню центральними органами виконавчої влади і установами України результатів співробітництва з НАТО;
- створити дійовий механізм інформаційного забезпечення співробітництва з НАТО, сприяти поширенню в українському суспільстві об'єктивної інформації про її діяльність;
- досягти до кінця 2004 року виконання повною мірою завдань, визначених Програмою.

Перспективи інтеграції України в систему зв'язків європейської та євроатлантичної безпеки перебувають у прямій залежності як від

співвідношення зовнішніх, міжнародних, так і внутрішніх чинників. Зокрема, першорядної ваги набуває адекватне усвідомлення тактичних і стратегічних цілей провідних країн Заходу в питаннях європейської безпеки, оцінка збігу та відмінності їхніх інтересів, загальної спрямованості та параметрів процесу розширення НАТО в найближчому майбутньому. Від умов економічного та політичного розвитку держави залежатиме і характер взаємин України з провідними акторами європейських міжнародних відносин у найближчій перспективі.

Головний урок 90-х років полягає в тому, що більшість країн ЦСЄ змогла скористатися винятковою нагодою руйнування біполярної системи і після вступу Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО, очевидно, треба виходити з того, що всі наші західні сусіди – це потенційні члени НАТО, а всі північні та східні – учасники СНД.

Таким чином, Україна в своєму існуванні та розвитку як самостійна держава не є вільною від зовнішньої політики двох силових центрів: США (НАТО) і Росії (СНД)[12]. Ось чому в плануванні перспективного співробітництва з НАТО для України був і залишиться в майбутньому центральним аспектом процес двосторонніх відносин з Росією. Росія в цьому випадку відіграє роль як каталізатора, так і фактора стримування, підштовхуючи Україну на пошук більш надійної безпеки на Заході і одночасно примушуючи її стримувати цей курс, щоб не зайти надто далеко в цих відносинах.

Для України Росія – найважливіший партнер, проте водночас і давня причина турботи у відношенні безпеки.

НАТО і Росія з точки зору їх суті і інтересів продовжують залишатися структурами, що мають різну військово-політичну спрямованість, що довело і відкрите політичне протистояння під час військової акції в Югославії. В зв'язку з цим в новій європейській обстановці існує проблема, що загострює увагу на забезпеченні регіональної стабільності і безпеки держав Центрально-Східної Європи, які опинилися між новим НАТО і Росією. При такому європейському розкладі Україна, підписавши Договір про дружбу, співробітництво і партнерство з Росією і Хартію про особливе партнерство з НАТО, а також договори з Румунією та іншими сусідніми державами, практично підтвердила свій позаблоковий статус, що узгоджується з Декларацією її незалежності[23]. Ситуація цікава тим, що для світового співтовариства вибір політичної позиції України не став яснішим, так як відтепер вона стала так званим "стратегічним партнером" не тільки США, а і Росії, тобто двох провідних держав світу, які проводять по відношенню до України різновекторну політику.

Практично одночасно відбулося підписання НАТО Основоположного акту з Росією (травень 1997 року) і Хартії з Україною (липень

1997 року), що надали значні шанси на інтеграцію з Альянсом для двох найбільших держав Східної Європи. Основоположний акт Росія-НАТО – це політичний компроміс, підтекстом якого є обмеження амбіцій Росії щодо впливу на Балтію і Україну. Хартія Україна-НАТО – це документ, що має,скоріше,декларативний характер і підтримує рух України в бік НАТО. Включаючи, на всякий випадок, декларованe положення про "кризовий консультативний механізм"(п.15 Хартії), створення якого може бути здійснено у випадку, коли Україна буде робити припущення щодо "прямої загрози своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці", Хартія все ж висловлює думку Заходу про те,що там сьогодні ніхто не може собі уявити, що Росія стане на шлях військового завоювання України[13].

В свою чергу таке положення не відповідає статтям 2,3,4, Договору з Росією, в якому підтверджується "територіальна непорушність кордонів", повага територіальної цілісності сторін, "незастосування сили або загрози силою" та інше[24]. Разом з тим зміст Хартії підтверджує, що Україна віднині знаходиться під більш сильним заступництвом НАТО, що, в свою чергу, ускладнює відносини з Росією.

Стаття 6 широкомасштабного Договору Україна-Росія, що вступив в силу в 1999 році, обмежує дії сторін щодо укладання домовленостей з третьою стороною, якщо вони суперечать інтересам однієї з них. Враховуючи, що початковий термін дії Договору становить не менше 10 років, Україна не має права укладати відповідні домовленості про входження в Альянс, тому що це суперечить політиці Росії.

Продовжують діяти поступки на користь Росії щодо так званих "флангових обмежень". Це підтвердила підписана в Стамбулі на самміті ОБСЄ в листопаді 1999 року адаптаційна угода щодо Договору про звичайні збройні сили в Європі, який увійде в силу тільки після його ратифікації відповідними органами держав. Американська сторона одразу ж попередила, що подасть нову угоду сенату тільки після того, коли Росія дійсно скоротить свої сили в Північно-Кавказькому регіоні – фланговому районі – до рівня, передбаченого Договором.

Для України в такому випадку залишається важливим те, що угода не виключила санкціоновану раніше окремим документом присутність на її території російських військ та озброєнь (для України – на термін не менше 20 років, так як ці військові частини, згідно з Чорноморською угодою між Україною і Росією, відносяться до Чорноморського флоту Росії)[25].

Зазначені угоди по Чорноморському флоту між Україною і Росією створили об'єктивну ситуацію, коли будь-яке самостійне масштабне застосування як ВМС України, так і Чорноморського флоту Росії

може здійснюватись тільки під негласним контролем з боку Росії і України відповідно. Це пов'язано з існуючим роздільно/сумісним базуванням військово-морських формувань двох держав. А це, в свою чергу, є постійною причиною незадоволеності російської сторони щодо участі ВМС України в навчаннях, а також відвідування Севастополя іноземними суднами в рамках натовської програми ПЗМ.

Це об'єктивна реальність, і всі зазначені аспекти необхідно враховувати при розбудові відносин із західними структурами і в першу чергу при розвиткові співробітництва з НАТО. Як відомо, погляди в Україні на сам процес співробітництва з НАТО в умовах її розширення на Схід розійшлися.

Аналізуючи громадську думку щодо проблеми відносин України з НАТО, об'єктивно слід зазначити, що розширення співпраці України з НАТО зустріло контраргументи деяких українських політиків загальнодержавного рівня. Так,голова соцпартії О.Мороз заявив, що "розширення НАТО на Схід може призвести до розширення іншого блоку із Сходу на Захід, а також змусить Росію посилювати свій флот на українських теренах – в Севастополі"[12]. Під розширенням на Захід розумілося підписання тоді союзного договору з Білоруссю, а також, після дворічного зволікання, підписання широкомасштабного договору з Україною.

Розбіжність у поглядах українських законодавчих і виконавчих владних структур середини 1990-х років щодо перспектив розширення НАТО додатково підкреслювалась офіційною позицією Міністерства закордонних справ України, яку виклав Г.Й.Удовенко, на той час міністр закордонних справ України: "Ми не поділяємо тих підходів, згідно з якими пропонується надати ОБСЄ в новій системі загальноєвропейської безпеки роль політичної надбудови. Нова система безпеки має базуватися на розподілі функцій, взаємодії і взаємодоповненні всіх європейських і євроатлантичних структур, що існують, зокрема таких, як НАТО,ОБСЄ,ЄС,ЗЄС та Рада Європи"[26].

Міністр закордонних справ України А.М.Зленко, виступаючи на розширеному засіданні Комітету з питань зовнішньої політики Бундестагу ФРН 17 січня 2001 року, відзначив, що Україна твердо налаштована поглиблювати відносини з Альянсом настільки, наскільки це відповідатиме її національним інтересам, інтересам безпеки України та інтересам безпеки загальноєвропейської[27].

Очевидно, що саме позиція МЗС України протягом всього десятиріччя стала достатнім аргументом для "прориву" України в систему євроатлантичного партнерства, а у певній мірі – і у систему детермінованої ним безпеки, що і знайшло своє відображення в Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО.

На погляд кандидата політичних наук, доцента Національної академії оборони України В.Смолянюка, в умовах невиробленості в Україні на рівні інститутів державної влади узгодженої позиції стосовно розширення НАТО на Схід особливої ваги набуває суспільна думка, громадське мислення, які, базуючись на неформальному і у більшості випадків на незалежному аналізі зовнішньополітичних орієнтацій державотворчої еліти, здатні скоригувати їх змістовні виміри у напрямі адекватності останніх національним цінностям і інтересам[15].

Тому, враховуючи історичну інертність процесу ідентифікації українського суспільства і його держави, який триватиме і у наступних десятиліттях, варто зважити на особливості рефлексії у суспільній свідомості принципових зовнішньополітичних кроків України, серед яких прозахідні орієнтири України, поки що не мають абсолютної переваги. Зокрема, черговий етап програми "Моніторинг зовнішньої політики України та політики в галузі безпеки" (червень 1997 року), проведений Українським центром досліджень миру, конверсій та конфліктних ситуацій, в ході якого була опитана група експертів, причетних до формування і реалізації українського зовнішньополітичного курсу (дипломатів, аналітиків, народних депутатів, військовослужбовців, журналістів), засвідчив існування кількох позицій у їх політичних орієнтаціях: прихильниками вступу України до НАТО виступили 46,3 % опитаних, до прихильників позаблокового або нейтрального статусу України себе віднесли 34,2 % експертів, прихильниками вступу України до військового союзу країн СНД себе назвали 7,3 % респондентів, прихильниками вступу України до НАТО разом з іншими країнами СНД стали 4,9 % експертів[28].

Таким чином, оптимізація взаємовідносин України і НАТО є далеко не завершеним процесом, продовженням якого у наступних десятиріччях залишається "гарантованим" сценарієм європейського самовизначення України. При цьому внутрішньополітичні чинники розвитку держави, особливості ротації й еволюції владних структур істотно впливатимуть на "архітектуру" мосту Київ-Брюссель.

Отже, саме унікальна геополітична ситуація, в якій знаходиться Україна, обумовила визнання її в багатьох міжнародних документах, в тому числі прийнятих в рамках НАТО та інших європейських структур, ключовою країною для європейської безпеки. Оскільки Україна стратегічну перспективу своєї національної безпеки пов'язує із входженням у загальноєвропейську систему безпеки, саме тому для неї є дуже важливим розвивати стосунки з НАТО як найбільш дієздатною складовою цієї системи.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що в процесі формування загальноєвропейської системи безпеки НАТО на-

дає собі головну роль, а розвиток самої європейської безпеки розглядається в її межах. Головними напрямами діяльності Альянсу в зазначеному процесі є здійснення розширення, проведення політики партнерства, перехід до участі в миротворчих операціях в дуже широкому контексті, що включає втручання в громадянські війни та етнічні конфлікти, що відбуваються в інших країнах. Тобто йдеться про перенесення дій оборонного характеру Альянсу на території інших держав, які не є членами НАТО, а, значить, про перехід від захисту території до захисту інтересів.

ПОСИЛАННЯ

[1] Дергачев В.А. Геополитика . – К.: ВИРА, 2000. – С.399.
[2] Ігошкін Г. Об'єднана Європа: що нас там чекає ? // Політика і час. – 1995. – №7. – С.3-10.
[3] Згурец С. НАТО ще раз визнало геостратегічну роль України // День. – 2000. – №14. – 28 січня.
[4] Стратегічна концепція Альянсу. Путівник до самміту НАТО у Вашингтоні (23-25 квітня 1999 року). – ISBN 92-845-0132-6: Офіс інформації та преси НАТО, НАТО-1110, Брюссель, Бельгія, 1999. – С.47-60.
[5] Пирожков С.,Чумак В. Україна і НАТО // Політика і час. – 1995. – №6. – С.13-17.
[6] The NATO Handbook.50-th Anniversary Edition. – ISBN 92-845-0132-6: Office of Information and Press, NATO-1110 Brussels, Belgium,1998. – P.103.
[7] Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: РІЦ УАННП,1997. – С.275.
[8] Огризко В. Європейський вимір зовнішньої політики України // Стратегічна панорама. – 1998. – №3-4. – С.36-40.
[9] Перепелиця Г. Україна і НАТО: перспективи співробітництва // Національна безпека і оборона. – 2000. – №8. – С.37-41.
[10] Глобальні трансформації і стратегії розвитку / Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г., Гончаренко О.М. та інші. – К.: ІСЕМВ,1998. – С.147.
[11] Гончаренко О.М. Нейтралітет,позаблоковість і національна безпека:європейський досвід та альтернативи України // Стратегічна панорама. – 2000. – №1-2. – С.27-36.
[12] Омелян В. Україна в новій архітектурі європейської безпеки // Нова політика. – 1997. – №3. – С.10.
[13] Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору. – 0385-98: Центр інформації та документації НАТО в Україні,2000.
[14] Толстов С. Після "холодної війни" // Політика і час. – 1999. – №3 – С.9-19.
[15] Смолянюк В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави // Людина і політика. – 2000. – №3. – С.24,29.
[16] Україна і Польща після розширення НАТО // Політика і час. – 2000. – №3-4. – С.56-71.

[17] Шерр Дж. Майбутнє співробітництво між НАТО та Україною: погляд з Заходу // Національна безпека і оборона. – 2000.- №8. – С.42-47.
[18] Огризко В. Зовнішньополітична діяльність Президента України у 1998 році // Всесвіт. – 1999. – №2. – С. 112.
[19] Власенко В. Україна-НАТО: пріоритетність невійськових напрямів // Урядовий кур'єр. – 2000. – 1 лютого.
[20] НАТО, Косово та українські миротворці. Матеріали засідання Комісії Україна-НАТО в Києві 1 березня 2000 року: Центр інформації та документації НАТО в Україні, 2000.
[21] НАТО й Україна затверджують спільні заходи на 2000 рік // Новини НАТО. – 1999. – зима.
[22] Указ Президента України "Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001-2004 роки" від 27 січня 2001р. №58/2001// Офіційний вісник України. – № 5. – 16 лютого 2001. – ст.175. – С.11-37.
[23] Декларація незалежності України // Літературна газета. – 1990. – 19 липня.
[24] Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією// Урядовий кур'єр. – 1997. – 3 червня
[25] Закон України від 24.03.99 № 547-XIV "Про ратифікацію угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, угоди між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і угоди між урядом України і урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України"// Урядовий кур'єр. – 1999. – 31 березня.
[26] Тертичний В.Осінній марафон НАТО // Політика і час.- 1996.- №11.-С.62-64.
[27] Виступ міністра закордонних справ України А.Зленка на розширеному засіданні Комітету з питань зовнішньої політики Бундестагу ФРН. Берлін, 17 січня 2001 року Матеріали МЗС України. – c:\1-DATA\NATO\DOVIDKA\Позиційні матеріали Ukraine-NATO/ – укр.rtf
[28] Потєхін О.,Толстов С.,Парохонська О.Аналіз зовнішньої політики України (за результатами опитування експертів) // Політика і час. – 1997. – №10. – С.45.

Надійшла до редакції 21.01.2002